

новых нормативных правовых актов, как это предусмотрено ст. 71 Закона Республики Беларусь «О нормативных правовых актах» [7]? Поиском ответа на данный вопрос в настоящее время занимается государственное учреждение «Научно-практический центр Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь» в рамках выполнения научно-исследовательской работы по теме «Разработка методик по исследованию материалов отдельных видов финансов субъектов хозяйствования при производстве судебных экономических экспертиз».

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Беларусь : Кодекс Республики Беларусь от 07.12.1998 г. № 218-3 // Ведомости Национального схода Республики Беларусь. 1999. № 7—9. Ст. 101.
2. О хозяйственных обществах : Закон Республики Беларусь от 09.12.1992 г. № 2020-XII // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2006. № 18, 2/1197.
3. О бухгалтерском учете и отчетности : Закон Республики Беларусь от 12.07.2013 г. № 57-3 // Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. 2013. № 2/2055.
4. О некоторых вопросах определения стоимости чистых активов : Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 27.06.2008 г. № 950 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2008. № 160, 5/27939.
5. Инструкция о порядке расчета стоимости чистых активов : утв. постановлением Министерства финансов Республики Беларусь от 11.06.2012 г. № 35 // Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. 2012. № 8/26095.
6. Налоговый кодекс Республики Беларусь : Кодекс Республики Беларусь от 29.12.2009 г. № 71-3 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2010. № 4, 2/1623.
7. О нормативных правовых актах : Закон Республики Беларусь от 17.07.2018 г. № 130-3 // Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. 2018. № 2/2568.

Т. М. Єгорова,

завідувачка сектору Полтавського відділення ННЦ «ІСМ ім. Засл. проф. М. С. Бокаруса», м. Полтава, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0661-9985>, e-mail: tet-egorova@meta.ua

В. В. Єгоров,

кандидат медичних наук, лікар-психіатр Полтавської обласної клінічної психіатричної лікарні ім. О. Ф. Мальцева,
м. Полтава, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3588-2475>, e-mail: expertegor@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЖЕРТВ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація. Розглянуто соціально-психологічні аспекти кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми, в умовах пандемії COVID-19. Окреслено теоретико-методичні проблеми щодо проведення судово-психологічного дослідження потерпілих від злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Визначено психологічно значущі підстави для правової кваліфікації судом уразливого стану потерпілих.

Ключові слова: торгівля людьми, експертна практика, вольовий акт, психологічна уразливість, психологічна залежність, експертна методика.

Abstract. Socio-psychological aspects of criminal offenses related to human trafficking in conditions of the COVID-19 pandemic are considered. Theoretical and methodological problems of judicial and psychological investigation of victims of the crime provided by article 149 of the Criminal Code of Ukraine are outlined. Psychologically significant bases for legal qualification by court of a vulnerable condition of victims are defined.

Keywords: human trafficking, expert practice, personality, deed, act of will, psychological vulnerability, psychological dependence, expert methodology.

Аннотация. Рассмотрены социально-психологические аспекты криминальных правонарушений, связанных с торговлей людьми, в условиях пандемии COVID-19. Очерчены теоретико-методические проблемы проведения судебно-психологического исследования потерпевших от преступления, предусмотренного ст. 149 УК Украины. Определены психологически значимые основания для правовой квалификации судом уязвимого состояния потерпевших.

Ключевые слова: торговля людьми, экспертная практика, волевой акт, психологическая уязвимость, психологическая зависимость, экспертная методика.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, є сучасною формою рабства із застосуванням психологічного примусу та (або) фізичного насильства, що викликане тяжким матеріальним положенням громадян, безробіттям, попитом на дешеву робочу силу, нелегальною трудовою міграцією, недостатністю правового переслідування торговців людьми, насильством у сім'ї, корупцією, військовими конфліктами тощо [1, 2, 3].

Стан міжнародної боротьби з торгівлею людьми у 2020—2021 роках ускладнився кризою, породженою коронавірусом COVID-19. У квітні 2020 року ОБСЄ та ООН наголосили про необхідність застосування термінових заходів щодо захисту уразливих груп населення, серед яких виокремлюються жінки та неповнолітні як потенційні жертви насильства, сексуальної експлуатації та торгівлі. Такий винятковий підхід зумовлений тим, що обмеження на переміщення, фізичне дистанціювання внаслідок пандемії COVID-19 особливо змінили форми сексуальної експлуатації, напруження та жорстокого поводження з жінками та дітьми. 2020 р. в інтернеті різко зросла активність осіб, які шукають матеріали про жорстоке поводження сексуального характеру з жінками і дітьми, займаються вербуванням з метою сексуальної експлуатації у мережі (зокрема, з використанням веб-камери та примусової онлайн-порографії, здійснюють онлайн-домовленості з батьками щодо примусу до шлюбу дітей під приводом полегшення фінансового стану злиднених сімей) [4—6].

ООН відзначає, що проблемою у сфері протидії торгівлі людьми є вкрай мізерний обсяг кримінального переслідування злочинців, що в умовах пандемії *COVID-19* пояснюється перенаправленням фінансових ресурсів усіх держав на задоволення невідкладних потреб у сфері охорони здоров'я та подолання економічних наслідків [6].

В Україні офіційні відомості щодо торгівлі людьми за період пандемії *COVID-19* не оприлюднені. У ЗМІ повідомляють, що 2020 р. торгівці людьми, шукаючи жертви в Україні, також найчастіше використовують інтернет, а окремі види сексуальної експлуатації застосовують виключно в інтернеті (онлайн-порнографія, секс-чати). Це соціальне явище у суспільстві пов'язують із соціальною ізоляцією жінок і дітей в умовах карантину, що стимулює їх спілкуватися в інтернеті, де діапазон шляхів задоволення актуальних потреб значно ширше, легше і, на думку жертв сексуальної експлуатації, безпечніше. Проте, сподівання жертв на конфіденційність в інтернеті є марними, оскільки злочинці активно використовують зібрану інформацію шляхом злому особистої електронної пошти, записів і фотознімків у соцмережах, постів із геомітками, інформації на сайтах про працевлаштування тощо. Завдяки стрімкому розвитку онлайн-технологій злочинні угруповання створюють каталоги з надання різноманітних секс-послуг жінками і дітьми, які можуть і не здогадуватися, що стали жертвами злочинних пропозицій.

Отже, проблема торгівлі людьми та сексуальної експлуатації у попередні роки та в сучасних умовах обмежень, пов'язаних із *COVID-19*, є найактуальнішою, поширеною й такою, що потребує негайного вивчення й вирішення у правовому, соціальному, економічному та інших аспектах [7, 8].

Практика проведення судово-психологічних досліджень у кримінальних провадженнях за ст. 149 Кримінального кодексу України також свідчить, що експертизи здебільшого призначали відносно потерпілих жінок та дівчат у віці 14—18 років, яких вербували торговці людьми через інтернет із метою сексуальної експлуатації переважно за межами України. Судово-психологічні експертизи цього виду призначають за ст. 149 Кримінального кодексу України, згідно якої однією з кваліфікуючих ознак правопорушення є вразливий стан потерпілої особи, зумовлений фізичними або психічними властивостями, або зовнішніми обставинами, що позбавляють або обмежують її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за власним волевиявленням самостійні рішення, чинити опір насильницьким діям, а також збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин [9].

Отже, юридичний критерій уразливого стану наповнений психологічним сенсом: уразливість жертви торгівлі людьми полягає у її залежності від іншої особи (осіб), яка (які) мають можливість маніпулювати поведінкою жертви, вчиняючи відносно неї психологічний вплив.

До сьогодні у вітчизняній практиці відсутня методика судово-психологічного дослідження у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 149 КК України. Як свідчить аналіз експертної практики, експерти-психологи,

не маючи єдиного методичного підходу для проведення дослідження за цим видом кримінального правопорушення, більше уваги приділяють діагностиці індивідуально-психологічних особливостей особистості або її актуальному емоційному стану. Це, безумовно, є важливим, але повною мірою не відповідає предмету дослідження, породжуючи розмитість, невизначеність або надмірну поширеність висновків.

На наш погляд, завданням експертного дослідження жертв торгівлі людьми є встановлення специфіки складного вольового акту в юридично значущій ситуації з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості та її провідних мотиваційних чинників. Такий комплексний, багаторівневий підхід дасть змогу виокремити слабкі (уразливі) ланки у структурі особистості потерпілого, визначити дефекти на всіх етапах складного вольового акту (усвідомлення ситуації, прийняття життєво важливого, свідомого вибору на користь пропозиції підозрюваної (обвинуваченої) особи, реалізації вибору). Водночас найскладнішим і експертно значущим в аспекті психологічно уразливого стану є первинний фактор — внутрішня прийнятність пропозиції, підпорядкування діяльності потерпілої особи її провідній потребі у певному обіцяному заробітку, що є поштовхом для вибору на користь цієї пропозиції та подальшої активної діяльності для задоволення провідної потреби.

Такий підхід під час проведення судово-психологічної експертизи дає змогу визначити ступінь усвідомленої та регульованої діяльності потерпілої особи за комплексом усіх ознак складного вольового акту, який вона реалізує у ситуації, пов'язаної з пандемією *COVID-19*, в умовах онлайн-спілкування з торговцями людьми (зокрема, у режимі онлайн-експлуатації сексуального характеру та вербування).

Список використаних джерел

1. Освещение в средствах массовой информации проблемы торговли людьми. Пособие для журналистов / OSCE. Киев : ТОВ «Интертехнология», 2007. URL: <https://www.osce.org/ru> (дата звернення: 26.02.2021).
2. Справочное руководство ОБСЕ по обучению полиции: Торговля людьми. Вена, 2013. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/1/109936.pdf> (дата звернення: 26.02.2021).
3. Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. Відень, 2007. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/75880.pdf> (дата звернення: 27.02.2021).
4. Ответ на новые тенденции в торговле людьми и последствия пандемии COVID-19 : Руководство. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/5/464610.pdf> (дата звернення: 28.02.2021).
5. Противодействие торговле людьми в период кризиса, порожденного коронавирусом COVID-19 : Рекомендации Бюро Специального представителя и координатора ОБСЕ по борьбе с торговлей людьми (БСП/БТЛ). Вена, 30 апреля 2020. URL: <https://www.osce.org/ru/cthb/451861> (дата звернення: 28.02.2021).
6. Торговля женщинами и девочками : Доклад Генерального секретаря ООН. 7 августа 2020 года. URL: <https://www.undocs.org/ru/A/75/289> (дата звернення: 28.02.2021).

7. Алексеева А. В., Галустян Ю. М., Шваб І. А. та ін. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання : монографія / ред. : М. М. Ілляш, Т. М. Тележенко. Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, Укр. ін-т соц. дослідж. Київ, 2003. 91 с.
8. Ковальова О. В. Попередження як напрям протидії торгівлі людьми // Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми :

мат-ли Міжнар. наук.-практ. симпозіуму (Івано-Франківськ, 11—12.03.2016). Івано-Франківськ : Ред.-видав. від. Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 67—70.

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.02.2021).

О. І. Жеребко,

кандидат юридичних наук, Київський НДІСЕ, м. Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9740-4145>, e-mail: oleksandr.zherebko@kndise.gov.ua

ОГЛЯД І ФІКСАЦІЯ МІКРОЧАСТИНОК

Анотація. У статті розглянуто питання фіксації огляду мікрочастинок. Зазначено, що запам'ятовування є недостатньо надійним засобом фіксації, оскільки пам'ять індивідуальна й експерт може багато забути. Основний і обов'язковий засіб фіксації мікрочастинок під час провадження слідчих дій — протокол.

Ключові слова: мікрооб'єкти, мікрочастинки, огляд, фіксація, протокол.

Abstract. This article considers issue of fixing examination of microparticles. It is noted that memorization is not a reliable means of fixation, as the memory is individual and the expert can forget a lot. The main and obligatory means of fixing microparticles while investigative actions is a protocol.

Keywords: microscopic objects, microparticles, inspection, fixation, protocol.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы фиксации осмотра микрочастиц. Отмечено, что запоминание является недостаточно надёжным средством фиксации, поскольку память индивидуальна и эксперт может многое забыть. Основное и обязательное средство фиксации микрочастиц при производстве следственных действий — протокол.

Ключевые слова: микрообъекты, микрочастицы, осмотр, фиксация, протокол.

Використання мікрооб'єктів у процесі розслідування злочинів — один із самостійних напрямів судової експертизи. У теорії та практиці криміналістики використовують поняття «мікрочастинки», «мікросліди», «мікрооб'єкти» та інші поняття [1, с. 61].

Мікрочастинки — тверді тіла (розміром до 1 мм), що мають стійку форму та структуру (волосся й сухі лусочки шкіри людини або тварини, волокна тканин рослинного та іншого походження, пилок і спори рослин, дрібні частки металів, мінералів, мікробризки крові, фарби, слини, ПММ, наслідки близького пострілу, сліди металізації, залишені в результаті контактної взаємодії, та ін.).

Мікрочастинки за певних умов можуть бути речовими доказами у справі, тобто їх виявлення й фіксація повинні відбуватися за визначеною процесуальною формою. Протокол як засіб фіксації огляду мікрооб'єктів (мікрочастинок) — речових доказів має відповідати загальним вимогам ст. 104, 105 Кримінального процесуального кодексу України [2] та містити послідовний виклад інформації, відображати факти об'єктивно та з достатньою повнотою, мати термінологічну ясність і визначеність.

Виявлення, описування та вилучення мікрочастинок здійснює експерт, якому доручено проведення відповідного дослідження.

Технічно огляд мікрочастинок спочатку проводять у тих самих умовах та із застосуванням тих самих засобів, що призвели до їх виявлення. Потім можна оптимізувати умови спостереження (зокрема, посилити освітлення, застосувати для збільшення лупи або мікроскопи, обрати необхідний світлофільтр та ін.).

Зміст огляду об'єктів становить спостереження — активне цілеспрямоване сприйняття властивостей частинок і об'єктів-носіїв, а також з'ясування наявних між ними зв'язків, просторових і інших відносин. У процесі спостереження особливу увагу приділяють ознакам об'єктів, тобто властивостям, істотним з точки зору завдань, які стоять перед слідством. Отже, під час огляду важливого значення набуває добирання і виокремлення комплексу матеріальних ознак, на яких концентрується увага учасників огляду. Провідну роль в цьому процесі відіграє слідчий — головний суб'єкт слідчої дії. Він концентрує увагу понятих та інших учасників на властивостях, які слід виокремити, а потім зафіксувати як ознаки (у межах своєї компетенції слідчому може допомогти фахівець).

Іноді об'єктом огляду є скупчення великої кількості різних мікрочастинок — пилу, ґрунтових та інших забруднень, часток, виявлених і вилучених у пневматичний спосіб. Якщо в такому скупченні відразу не вдається виявити частинки, які представляють інтерес, об'єкт спрямовують на експертне дослідження. Однак, в умовах особливої терміновості може виникнути необхідність оглянути скупчення частинок і визначити елементи (їх кількісне співвідношення), що їм належать. Результати огляду в цьому випадку допомагають висунути версії про ознаки об'єктів, з якими стикався злочинець або потерпілий (ознаки оббивки меблів, предметів одягу, шерсті домашніх тварин, виробничих забруднень та ін.), і вжити заходи розшукового характеру.

Огляд скупчення частинок доцільно поєднувати з їх сортуванням на групи, які об'єднують об'єкти з однаковими зовнішніми ознаками. Сортування проводять у приміщенні без протягів з оптичним приладом невеликого збільшення.

Під час провадження слідчої дії поряд із виявленням і оглядом (спостереженням) мікрочастинок важливе значення має їх фіксація.